

AZ ARAB IRODALMI NYELV KIALAKULÁSA

A nyelvtudósok hosszas kutatás és tanulmányozás árán rendszerbe foglalták az emberiség számtalan nyelvét, amely többfelé elágazó nyelv-járásokra oszlott. Külső hasonlóság, a nyelvtanok bizonyos fokú egyezése vezette a kutató elméket a rendszer felállításában, és részlettanulmányokban fektették le az irányelveket, igyekezvén kiküszöbölni a látszólagos vagy tényleges ellentmondásokat. Ebben a szorgos munkában úttörő és döntő jelentőségű volt a magyar Sajnovics János csillagász 1770-ben megjelent *Demonstratio idioma ungarorum et lapponum idem esse* című műve. Míg a nyelvi egyeztetések irányvonala a szerkezet és a szók hasonlósága volt, Sajnovics az akkor már többé-kevésbe ismert finnugor nyelvek összehasonlításakor nem az alak hasonlóságot, hanem a történeti leszármazás megállapítását tette meg a nyelvtudomány módszerévé. Ez a módszer a hangok — német nyelvtudósok által felfedezett és megállapított — állandó változásának törvényszerűségét véve alapul, nem a meglévő alakok külső hasonlóságát ismerte el tanúságtételül, hanem a hangváltozás szabályai szerint visszamenőleg történeti sorrendben felsorakoztatta az előző hangalakokat. Ez a módszer hasonló a genealógiai történeti leszármazás módszeréhez. E szerint felfedezték, hogy a külső hasonlósággal ellentétes szók azonos eredetűek lehetnek. Például a német *die Zähre* (könnycsepp) és a francia *larmes* külsőleg eltér, mégis a görög *dakri*, az ó-latin *lacruma*, a gót *tahere* szókön át közös gyökeredre vezethető vissza, hasonlóan visszavezethető a magyar „arany” és a német „Gold” szó közös eredetre.

A nyelvtudósok, figyelembe véve a történeti módszert, az ismert európai nyelveket ragozó és flektáló nyelvekre osztályozták. A ragozó és flektáló nyelvek közös ősrökönsságra vezethetők vissza. Mindeme nyelvek szerkezetileg eltérnek a sémita rendszerű nyelvektől, habár egyes tudósok (H. Möller) ezeket is kapcsolatba tudták hozni az ural-altáji és indogermán nyelvek ősi alakjaival.

A sémita rendszerű nyelvek sajátja, amely által eltérnek a többi nyelvcsalád egyedeitől, az, hogy előre meghatározott, szinte algebrikus képletek szerint adják vissza a fogalmakat szók alakjában. Miként az algebrában a betűk sorába illesztik a számértékeket, úgy alakulnak a sémita nyelvekben a fogalmak három gyökhang és a képzőhangok képletei által. Miként az algebrikus képlet példajaként $(a+b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$, úgy a sémita nagyszámú képletekbe nem a szám, hanem a hangérték illesztődik be. Például az „írás” fogalmát általában *k*, *t*, *b* gyökhangok adják. A *fá'íl* képletbe, ami a nomen agens fogalmát adja vissza a *k*, *t*, *b*, gyökhangokba képzőhangok beillesztésével keletkezett *kátib* „szó-író”-t jelent, a *ma'f'úl* képletbe való beillesztéssel a szenvedő alakot kapjuk: *maktúb* „megírott”; a többes számok egyik képlete *fu' 'ál* szerint *kuttáb* „írók”

és így tovább. A számos képletbe a hangértékek beillesztésével ezernyi fogalmat tudnak a sémita nyelvek képezni. Ez az algebrikus szerkezet merev formákba szorította az emberi gondolkodást. Talán összehasonlítható ez azzal, hogy a sémita nyelven beszélő népek a világ teremtését előre meghatározott akaratnak ismerik el, amelynek törvényszerűségén nem lehet változtatni... Ilyen prófétai merevséggel szólalt meg a héber szentírás, amely isteni rendeltetést juttatott az emberiségnek. Ilyen alaki megkötöttséget árulnak el a sémita nyelvek és azok legfejlettebb irodalmi emlékei, a héber *Biblia* és az arab *Korán*. A nyelv, amikor írásban rögzítést nyert, kölcsönös hatás alatt maradt beszélőinek fogalomalkotásával, nemcsak kifejezési módjával, hanem előre meghatározott világnézetével is. A világegyetemet egységes törvényszerűségnek fogta fel, amelynek van eredendő oka: a Teremtő, és annak irányító ereje, hatalma.

A sémita rendszerű nyelvek még az írás által való lerögzítésük előtt több csoportra oszlottak. Ezek közt legrégibb az *akkád* csoport, az asszíri és babilóni, amely a területükön talált anyag következtében agyagra véssett ékek jeleivel rögzítette a hangokat és fogalmakat. Az anyag — azaz a napon szárított puha agyag — csupán ékalakú írásjeleket tűrt meg. Használó, de már pergamenre festett írásjelekkel kifejezett a héber nyelv több tájszólásával és írott emlékével: az edomita, ammanita, kanaáni és föníciai (pún és arámi), s végül a délarab, kőbe véssett vallásos felirataival (szábai, ma'ini, himjari) és az északi arab nyelv, továbbá az ó-etiópiai, az amhari és tigrái nyelvek. Mindezeknek szerkezete algebrikus. Beszélői aránylag szűk, inkább pusztai területeken tanyáztak, és ősi területüket az ókorban nem hagyták el messze földre. Ezért tájszólásaik nem távolodtak el oly nagy mértékben egymástól, mint az indogermán ősnyelv beszélői, akik erdős, termékeny síkságokon, folyók mentén Közép-Ázsiából Indiába, a Közel-Keletre és Európa minden területére szóródtak szét. Így az őszanszkritből származó prakrit nyelvek, a görög, latin (és leánynyelvei), germán, iráni és szláv nyelvek mind egy forrásból eredtek ugyan, de hangzás tekintetében, így a szláv és az olasz, habár testvérek, merőben eltérnek.

A nyelvek az írás felfedezése és használata előtti időben a történeti körülmények, vándorlás, idegen elemek beszivárgása következtében nagy változásnak voltak alávetve. Az írás rögzítette az elismert alakokat, és később egy társadalmi osztály: az írástudók ezeket az alakokat szentesítették.

Érdekes erre vonatkozólag egy középkori arab tudós, Dsáhiznak (i. sz. 775—868) a megfigyelése. Figyelemre méltó az éleseszsűség, amelylyel az arab nyelv hangjait megkülönbözteti és megállapítja a nyelv hangtani változásainak fiziológiai okait. Észreveszi, hogy a kiejtés a száj és a gége alkatától és beállításától függ. Ezért a különböző hangokat különböző emberek másképpen képezik. Figyelembe vette, hogy vannak természetes szájhibák, amelyek folyamánya a helytelen kiejtés. Nem volna arab, ha nem hozna fel ilyen ésszerű fiziológiai megfigyelés bizonyosságául teológiai adomát és verseket.

„Mózesnek nyelvhibája volt — írja *al-bayán wa'ttabyín* című értékes könyvében (I. 46.) —, de nem tudni, hogy milyen hangokat ejtett ki rosszul.“ Egyesek születési hibának tartották ezt a fogyatékkosságot, mások annak tulajdonították, hogy „Ászia, a Fárao leánya kérlette apját: ne

ölj meg olyan gyermeket, aki nem tudja a datolyát a kavicstól megkülönböztetni. Erre a Fáraó maga elé hívatta őket és egy kavicsot dobott Mózes szájába. Ettől eredt nyelvhibája.“

Dsáhiz szerint az arab hangok helytelen kiejtése egyrészt születési fogyatékosság, azután a környezet hatása, a kor és más körülmények közreműködése. Betegségek, így a foghíjasság, képtelenné teszik az embert a helyes kiejtésre. Az öreg ember — írja Dsáhiz — nemcsak azért beszél másképpen, mert kevés a foga, hanem mert foghúsa sorvadt és szájberendezése, tehát a beszéd keletkezési műhelye, megváltozott. Bölcs megállapítás ez a VIII. században. „Az idegenek — írja tovább — nem tudják a hangokat helyesen kiejteni, és ezt tovább adják örökségbe utódjaiknak. A helytelen kiejtés mellett még saját szavaikat is beleviszik a nekik idegen nyelvbe. Az idegenek nem tanulják el a szók helyes jelentését, mondat szerkezetük laza és hibás.“

Nemcsak az idegenek beszéltek hibásan arab területeken, ahogyan Dsáhiz megfigyelte, hanem az egyes törzseknek is sajátos kiejtésük volt, amit már az iszlám első századában (i. sz. VII. század) az arab tudósok észrevettek. A Mázin-törzs a *b* és *m* hangokat felcserélte. *Má iszmuk* (mi a neved) helyett azt mondták: *bá iszmuk*. A gyenge igéknek erős ragozásában különböztek a törzsek. A duplatövíű igéknél az összevonást mellőzték, például: *yaghuddu* (leereszt) helyett *yagh^hdhudhu*-t mondanak. A *Kudha'a* törzs *y* helyett *ds*-t ejtett, például: *ará'iy kharadsa ma'iyi* helyett: *arra'ids kharadsa ma'ids* (a pászor kijött velem). A délarab törzsek *k* helyett *s*-t ejtenek, például *kállimni* (szólj hozzám) helyett *sallimni*-t ejtenek; *sz* helyett *t*-t, például *an-nász* (a nép) helyett *an-nát*-ot mondanak, a névelő *l*-je helyett *m*-et, a mély *h* helyett *ajn*-t ejtettek a Hudaili törzsbeliék, akiknek versgyűjteménye az arabság büszkesége. A Tamim törzs, nem kevésbé híres költői képességéről, a szókezdő *a* (hamza) helyett a torokhangú *'ajn*-t ejtette. Az Aszad és Rabi'a törzs a szók végére *s*-t függesztett. Ezt a sajátosságot *kaskasá*-nak hívták és ma az egyiptomi tájszólásban szerepel. A Tayi törzs elharapta a szó végeit, miként azt ma az egyiptomi Banu Suuweif és a nyugati sivatagi törzsek teszik.

Az arab tájszólásokat a törzsek magukkal vitték a kiterjedő arab birodalom minden részébe, és ott különböző népnyelvekké fejlődtek tovább. Ezek a népnyelvek közelebb vagy távolabb állnak az ideálisnak elképzelt és tanított irodalmi nyelvtől, aszerint, hogy mennyi idegen nyelvíű népelem keveredett beszélőikhez, és a kérdéses törzsek nyelve milyen viszonyban állt a koreisita törzsnek a Koránban szentesített nyelvéhez. A Korán Mohamed inspirációinak eredménye, és általában a Koreis törzs nyelve lerögzítésének tartják. Már Mohamed életében észrevettek kortársai a Korán szövegében — „Allah szavaiban“ — bizonyos tájszólásbeli változatokat, és a próféta bölcsen megoldotta a kételkedők aggodalmait azaz, hogy Allah szavának hét kiejtési változatát ajándékozta a hívőknek. De maga Mohamed sem beszélt mindig az inspirációkban lefektetett „isteni“ irodalmi nyelvet.

Az arab nyelv fejlődése az írásos emlékek előtti időkre nyúlik vissza. Valószínű, hogy a sémita népek bölcsője Arábia volt, amelynek földrajzi alakulata az idők folyamán megváltozott. A nagy arab tábla, amely Kelet felé lejt, az őskorban sokkal magasabb volt, számos folyó kereszttezte, amelyeknek nyoma ma az időleges esők által felduzzadt *uádi*

(oázis) medrekben maradt fenn. A földtani változások következtében a sémiták egy része északra való kivándorlásra (Asszíria, Babilónia) és Afrikában való letelepülésre kényszerült. Dél-Arábia fennsíkjai bő termést biztosítottak, és ott a „boldog” Jemenben városi élet fejlődött. A dél-arabok hol perzsa, hol abesszin befolyás alatt kulturális életet teremtettek, amelynek nyoma a nagyszámú vallásos tárgyú feliratban őrződött meg. Nyelvük a feliratok révén ismeretes. Sajátos sémita tájszólás, de különbözik a közép- és észak-arab törzsek tájszólásaitól, amelyekbe az idők folyamán, az V. évszázadban teljesen beolvadt.

A közép- és észak-arab nyelvű tájszólásokat csupán néhány felirat őrizte meg, amely a dél- és észak-arab tájszólás fokozatos összeolvadását mutatja. Az ötödik században már feltűnik az arab írás, amely az arámi írásjelek gömbölyű alakú jeleihez hasonlít, ellentétben a dél-arab ékalakú írással. Mindkét írásformát a használt anyag határozta meg.

Az észak-arab ősi törzsek — a lihyáni, a szawáfi és thamúdi — feliratai hasonlóak az abesszin feliratok betűihez, köbe vésett szövegeket tartalmaznak. Ezek az észak-arab területen talált feliratok elárulják, hogy állandó kereskedelmi kapcsolat és ennek következtében kulturális hatás állt fenn dél és észak között. Eme feliratok nyelve ősi arab, mert a későbbi *al* névelő helyett még a dél-arab *ha* alakot mutatja. Tartalmuk szerint a lakosság részint pásztorkodó, részint letelepült gazdasági életet folytatott.

Az észak-arab írás fejlődése szempontjából fontosak a nabati (arámi) feliratok, amelyeket az észak-arábiai Petrában, Hidsr vagy Madain-Szálih, a szíriai Buszra és Dsabal-Durúzban találtak. Az arámi nabatiak összekapcsolták a dél-arabokat a Földközi-tenger melléki népekkel. Egy időben olyan hatalmasak lettek, hogy vetélytársaivá váltak a római birodalomnak, míg a rómaiak i. sz. 106-ban meg nem verték őket, de a déli hatás mégis enyhült és a merev déli írásjelek lassan sokat engedtek a hajlékonyabb nabati írásnak. A dsabal-durúzi (Dél-Szíria) egyik római templom romjaiban talált felirat a lakhmida törzsbeli Imrul-Qaisz fejedelem emléket örökíti meg. Ez a felirat *ti* szóval kezdődik, ami az utána következő *náfsz* (lélek) nőnemű névelője. A *náfsz* (általában: lélek) jelentése ebben az esetben „test”. A feliratban továbbá előforduló *dhu* szó a későbbi *alladhí* (aki) és *aszara* jelentése: „kötni”. A felirat tartalma az, hogy: „ez Imrul-Qaisz sírja, akit megkoronáztak és az Aszad és Nizar törzsek királya volt. Ő győzedelmeskedett Nadsrán határán, a perzsák és byzanciak elismerték őt királynak. Semmi más király nem ért fel hírével és hatalmával.” A felirat időpontja i. sz. 328, és már számos nabati elemet tartalmaz. A felirat történelmi fontosságú, mert bizonyítja, hogy az észak-arab törzsek a déli keresztény hatás ellenére a pogány Mekkában találták állami központjukat.

Az Aleppótól délre fekvő Zabadban egy i. sz. 512-ből származó felirat, továbbá egy 568-ban Damaszkusztól délre eső Dsabal-Durúzban talált felirat bizonyítja az írás további fejlődését, és hogy az észak-arab írás Hidsz széles területén keletkezett, és önálló kerekded betűk alakjában fejlődött tovább, eltérően a mezopotámiai és dél-arab ékalakú jelektől. Eme feliratok nyelve nagyon hasonlít a pogány-arab költők törzsi nyelvéhez. Enno Littmann tübingeni professzor, nemrég elhunyt arabista barátom, 300 tiszta arab szót talált a nabati feliratokban, mint amilyen

amun (bizton), *amat* (leány), *iyász* (reménytelen), *badr* (hold), *dsamal* (teve), *radsab* (hetedik hónap) vagy *fikr* (gondolat).

Az arab törzsi tájszólások fokozatosan fejlődtek egy többé-kevésbé egységes irodalmi alakba az ötödik század végén, és kifejlesztettek néhány mássalhangzót, amely a többi sémita nyelvben nem szerepel: *n*, *z*, *dh*, *'ayn*, *th*.

A későbbi arab nyelvtudósok nagy igyekezettel tanulmányozták az arab törzsi tájszólásokat, de nem önállóságukban, hanem a Korán nyelvéhez való viszonylatban. Nem jegyezték fel pontosan, hogy mely törzs hogyan beszélt, csak egyes sajátosságokat állapítottak meg, amely szerint az arab nyelvben előforduló szinonimák az egyes törzsek tájszólásaiból erednek. Szuyúti (meghalt 1505-ben) *Muzhir* című könyvében elődeire támaszkodva felsorolja az arab nyelvészek megfigyeléseit, kijelentvén, hogy az idők folyamán az összes törzsi szókat bevették az irodalmi nyelv szótárába. Így keletkezett az, hogy a „kard” szóra ötven, az oroszlánra, lóra, tevére, borra száz és száz arab kifejezés található. Ezek jórészt az illető tárgy tulajdonságainak jelzői. Feltűnt, hogy számos szónak ellentétes jelentése van. Ami „kemény”, az egyúttal „puha”, a „hideg” ugyanakkor „meleg”, a „jó” lehet „rossz”. Ezek az ellentétes jelentések különböző törzsek ősi szavai, amelyek mind polgárjogot nyertek a szótárban. Így *dsalal* jelentése „nagyszerű”; de egyúttal „alantas”; *szudfa* a Tamim törzs nyelvében a „sötétség” (függöny), míg a Qaisz törzs nyelvében „fényt” jelent. A Banu 'Uqail törzsnél *lamaqa* „írni” a többi törzsnél „kitörölni” jelentésű; *dsaun* jelentése „fekete” és „fehér”; *baszl* „megengedett” és „eltiltott” egyaránt. Számos szó ellentétes jelentése mágikus eredetre mutat. Amitől féltek, azt vagy eltorzított alakká változtatták (hasonlóan az európai nyelvekben), vagy kíméletességet kérve ejtették. Így lett *szalím* (biztonságban lévő) jelentése „kígyótól megmárt”, a „sivagtag” szava *mafáza* (menedék), a „vak” *baszír*, azaz „látó”, a „félelmetes sötétség” *abu'l-baydhá* (a fehérség apja); a „holló” mint a sors hírnöke (*hátim*) eredeti jelentése „eldöntő”; *rabwa* „magaslat” és „lapály”; *zubya* jelentése „magaslat, amit nem ér el víz” egyúttal „szakadék”; *szarim* lehet „pirkadás” és „éjjel”.

Az ősi arabság nyelvemléke a pogánykori költészet. Ezt a költészetet másfél évszázadon át a szóhagyomány őrizte meg. Csak később gyűjtöttek össze írásban, amikor az iszlám már világbirodalmat hódított meg, és számos idegen népelem tanulta meg az arab nyelvet, sőt a hellenisztikus kultúra is erősen érezte hatását. Bizonyos, hogy az ősi arab költészet egy kis részét lenvászatra (*qibti*) írták, de ezek a régi eredeti szövegek elvesztek. A legtöbb pogánykori költő nem is tudott írni, és vagy maga, vagy szavalói tudták végnélküli verseiket fejből. Ezért nem ismerjük a pogánykori költészet nyelvi anyagát a maga tiszta eredetiségében, hanem csak a már az iszlám hatása alatt álló, későbbi gyűjteményekből. Nem ismerjük a nyelvi átmenetet az említett nabati, arámi feliratok és a később lerögzített pogánykori költészet nyelvébe. Bizonyosnak látszik azonban, hogy a törzsi tájszólások fokozatosan egybeolvadtak egy közös irodalmi alakba, amelynek a sémita szellemnek megfelelően szigorú nyelvtani törvényei rögződtek meg. Ez a folyamat az V. század végén már teljesen kialakult Közép-Arábiában, míg Jemenben a dél-arab tájszólás még vi-

rult. Abu 'Amribn 'Alá (meghalt 770-ben) kijelentette: „a Himyarok és a belső Yemen nyelve nem a miénk és az ő arabságuk nem a mi arab-ságunk.“ Habár Közép-Arábiában tovább is beszéltek a törzsi tájszólásokat mint népnyelveket, a költők, ha verseiket előadták, kiküszöbölték a népi elemeket és azok zenei hangsúlyát, s az irodalmi (*fuszha*)-nak elismert nyelvet vallották az igazi arabnak a maga megkövesedett nyelvtanával, végződéseivel (*i'ráb*), ütemes hangsúlyával és rímeivel, ami a mai napig az arab versszavalás törvénye maradt.

Arra nézve, hogy melyik törzs tekintélye nyerte el az irodalmi nyelv megalkotásának pálmáját, a vélemények különbözők. Egyesek azt állítják, hogy a Nadsd termékeny fennsíkján letelepült Kinda törzs gazdasági és politikai vezető szerepe folytán ennek a tájszólása jutott uralomra az irodalmi nyelv kialakulásában. Mások a mekkai Korais törzs gazdasági és politikai befolyásának hatására a koraisi törzs nyelvét képzelik a lassan kialakult irodalmi nyelv forrásának. Mekka, a szentély őre a szent hónapokban magához vonzotta a többi arab törzsbeli zarándokot, és kereskedelmi kapcsolataival egész Arábiát felölelte. Szomszédságában, Ukádhban és Dhu Madsannában, a görög Olympiákhoz hasonló költői versenyeket tartottak, és az azokon győzedelmeskedett költőket széles Arábiában ünnepelték. A *fuszha* egységes irodalmi nyelv Mohamed idejében (született 571-ben) már teljesen kifejlődött, és Mohamed inspirációi már ezen a kiforrott irodalmi nyelven hozták létre az iszlám szent könyvét, a Koránt. Ez a nyelv diadalmaskodott egész Arábiában, ha nem is értette minden írni-olvasni nem-tudó beduin. Maga Mohamed sem tudott olvasni, és a Koránban lefektetett s később társai által összegyűjtött és írásban rögzített inspirációi számos helyen törzsi tájszólást rejtenek. Magánbeszéléseiben, amiket később szorgos kritikával a moszlim teológusok gyűjtöttek össze, gyakran visszaesett népi kifejezésekbe.

A Korán nyelvére támaszkodó irodalmi nyelvet az iszlám hódításai elterjesztették nemcsak Arábiában, kiszorítva teljesen a dél-arab tájszólást, de Kelet felé egész Indiáig és Nyugatra az Atlanti-óceánig. A nagy hódítások következtében számos idegen nép: perzsák, afgánok, görögök, szírek, turkok, indusok, berberék tanultak meg arabul. A középkor tudományossága arab nyelven vált a későbbi Európa közkincsévé, mégis a legtöbb kiváló, arabul író tudós és költő nem arab, hanem perzsa vagy turk eredetű volt (lásd bővebben *Az arab irodalom története* című könyvemben). A nagy idegen néptömeg rosszul ejtette ki az arab szokat, eltorzította azok értelmét, és a maga tájszólásait csempészte be az irodalmilag elfogadott arab nyelvbe. Így keletkezett a nyelvromlás, amelyet tovább terjesztett a tanulatlan arab tömeg is. A kalifák korán észrevették ennek a nyelvromlásnak káros hatását, és egy sereg kiváló tudós értékes könyvekben küzdött a helyes kiejtés és logikus nyelvtani szerkezet megőrzéséért. Az arab irodalom aranykorában számos nyelvtudományi mű jelent meg, és a moszlim tudósok hosszú távon megelőzték az európai nyelvtudósoknak csak a XVIII. században kifejlődött munkásságát. Mégis az ún. „nyelvromlás“ természetes folytatása volt a régi törzsi elemeknek, és az arab nyelv párhuzamosan kettévált egy otthon és társaságban beszélt s az előadásokban, imákban és írott szövegekben lefektetett irodalmi nyelvre.

Ez a folyamat a műveltség hanyatlásával a hibáktól hemzsegő, de mégis érdekes fordulatú beszélt nyelv javára döntötte el a versenyt. Ibn

Battuta a XIV. században a baszrai mecsetben hallván az előimádkozó szónoklatát, felkiáltott: „Ó, ez a Baszra, amely szülővárosa volt az arab nyelvészetnek, ma siralomháza, mert az előimádkozó hibásan ejti ki a szókat és téved a nyelvtanban. Allah hatalmas, felemeli azt, akit akar és lesújtja azt, akit akar. Ez a sors kérlelhetetlensége.“ A XVIII. század végén még a ma ezeréves kairói Azhar mecset sejkjei is hibásan írtak arabul. A népnyelvi tájszólások még a költők, de különösen a prózaírók műveibe is behatoltak. Az irodalmi nyelvet csupán a Korán olvasására (*Tadswid*) korlátozták, de alig beszélte valaki.

A beszélt alakok erősen eltérnek az irodalmi nyelvi alakoktól, Néhány példa: az irodalmi (*fuszha*) nyelven „hogyan vagy, milyen az állapotod“ *kayfaháluka*; ugyanez Egyiptomban: *izzayyak*, tulajdonképpen *ayyu zayyuk* (milyen a formád). Szíriában *islaunak*, tulajdonképpen *ayyu say launuk* összevonása (miféle a színed). Az igeragozás nőnemű alakját mellőzik, számos hangáttételt ejtenek: *zauuds* helyett *dsauz* „hitves“, és a szóvégi esetragokat kihagyják; a mély *q* hangot nem ejtik. Például *aqulu laka* „mondom neked“ helyett *aullak*-ot mondanak.

Ez a folyamat, ha az európai hatás nem nyert volna tért az arab keleten, szétszórta volna az arabságot külön nemzeti egységekbe. Az első nyomtatott arab szöveg Napóleon kiáltványa volt, amelyet az Orient csatahajón mechtarista szerzetesek által szedettet ki. Napóleon seregének Egyiptomból való kivonulása után Mohamed Ali magához ragadta a hatalmat, tág kaput nyitott az európai kultúrának, nyomdát alapított, hírlapokat indított, iskolákat létesített, s nyomában megindult a gazdasági fellendülés és az arab kultúra újjáéledése. Egyiptom után a múlt század közepén francia jezsuiták és amerikai missziók libanoni iskoláik és nyomdaik révén újjáélesztették a már-már elfeledett régi arab irodalmat, nyelvtanokat, szótárakat adtak ki és rávezették a népet az olvasásra. A hírlapok elterjedésével, de még inkább a rádió hullámaival az irodalmi nyelv diadalmaskodott a különböző arab nemzeteket elválasztó népnyelvek fölött.

Ma a hírlapok, könyvek és más nyomdatermékek, a rádiók és televíziók adásai Marokkótól Indiáig mind az egységes irodalmi arab nyelven jutnak el az állandóan szélesedő olvasótáborhoz. Különös fontosságú a kivirágzó arab novella- és regényirodalom, amelynek legnagyobb számú olvasói az iskolázott nők táborából kerülnek ki. A színpadi irodalomban gyakran, de csak olyankor szerepelnek a különböző népi nyelvjárások, ha egyes falusi vagy nagyvárosi személyek zsargon-beszédmodorát hűsége sen akarja a szerző visszaadni.

A kairói, a bagdadi és a damaszkuszi tudományos akadémiák — amelyeknek tagja és munkatársa vagyok — szorgosan alkotják a tudományos fogalmak arab műszavait. Az arab nyelv derivációs gazdagságával minden új fogalomra arab szókat tud alkotni. Ilyen új szó: futball: *kurat-ul-qadam*; rádió: *idhá'a*; telefon: *miszarra* és *hátif*; páholy: *maqszúra*; színház: *maszrah*; hírlap: *dsarida*; vonat: *qítár*; mozdony: *qátira*; autó: *szayára*; repülő: *tayyára*; mozi: *szuwar mutaharrika*; film: *sirit*; mikroszkóp: *mídszar*; teleszkóp: *minzar*.

A kairói Tudományos Akadémia 1944-ben vitát nyitott Abdul-Aziz Fahmi tagjának ama indítványa fölött, hogy az arab betűk helyett a latin betűket vezessék be hivatalos írásjelekként. A hosszas vitához hozzászólván, kimutattam, hogy a sémita rendszerű nyelvek írásbeli lerögzítéséhez

az általános latin írásjelek elégtelenek, és csak tudományos fonetikai jelekkel adhatók vizuálisan vissza.

Az arab írás, ahogyan az a VIII. században véglegesen kialakult, tökéletes vizualitással tudja a nyelvtani alakok hangjait érzékeltetni (lásd *Tayszir a-kitábat al-'arabiya*. A kairói akadémia kiadása, 1946).

A középkorban ezernyi arab szó honosodott meg az európai nyelvekben, mint admirális, fregatt, arzenál; alkóv, taft, szófa, kerevet, atlasz, karmazsin, csekk; alkímia, algebra, chiffre, szirup, alkohol, lombik, alkáli, elixír, eldorádó; csillagászati szók: skorpió (*agrab*), gödölye (*al-dsadj*), azimut, nadir... A nagy arab szótárak a származékszavakkal együtt mintegy egymillió szót tartalmaznak. A spanyol nyelvben a hétszázados arab uralom hagyatékaként másfélezer arab szó maradt fenn kissé elváltozott alakban.

A mai arab irodalom leszállt a régi mesterkélt, erőszakoltan cizellált szótári műnyelv bérceiről, és felemelte az arabságot a tanultság, a művelődés magaslatára. A mai közérthető arab irodalmi nyelv a legerősebb kapocs a különálló nemzetek között, és biztosítéka az arab egységnek.

TEISZLER PÁL

A VILÁG NYELVEI

A nyelv — az ember egyik legfontosabb jellemzője — bizonyos értelemben nem más, mint meghatározott szokások rendszere. Már a múlt században voltak nyelvész szakemberek, akik azt tartották, hogy a valóságban csak egyéni nyelvek vannak, az egyén fölött álló nyelv mindössze tudományos elvonatkoztatás. Ezek szerint nyelvi szempontból is „ahány ház, annyi szokás”? Ez csak részigazság. Az egyéni nyelvek ugyanis egy sereg közös rendszertani sajátosság alapján csoportnyelvekké, illetőleg nyelvjárásokká, ezek meg önálló nyelvekké szerveződnek. A nyelvjárások számát még megközelítőleg sem ismerjük, a világ önálló nyelveiről viszont ma már elég sokat tudunk.

Mai ismereteink szerint a Földön megközelítőleg 3000, egyes statisztikák szerint pontosan 2796 nyelvet beszélnek. Ha e számot a világ népességének számával vetjük egybe, akkor körülbelül 1 millió emberre esik egy nyelv. Azonban a népesség-eloszlásnál is egyenlőtlenebbül oszlik meg az egyes nyelveket beszélők száma. Vannak nyelvek, amelyeken több száz millió ember beszél, de olyanok is vannak, amelyeket mindössze néhány ezer, sőt még kevesebb ember használ.

Eddigi tudásunk szerint a világ nyelveiből 1200 olyan nyelv, amelyet az amerikai indián törzsekben beszélnek, e törzsek pedig egyenként néhány ezer vagy néhány száz emberből állnak. Ehhez vegyük még hozzá az Afrikában beszélt több mint 700, az Ausztráliában, Tasmániában, Új-Guineában, a Csendes-óceán szigetvilágában és Ázsia kis népcsoportjai körében ismert, körülbelül 500 nyelvet. Ezek után már csak néhány száz nyelv marad, de még közülük is a többség kevesektől beszélt nyelv, ugyanis az emberiség kétharmada a világ legelterjedtebb 13 nyelvét használja.

Az egy-egy nyelvre jutó beszélők egyenlőtlen eloszlásának érzékeltetésére vegyünk egy 1965-ből való statisztikai összeállítást (ebben a nyelvet beszélők száma